

УДК 349.22

Мальвіна Данилова,

суддя

Вищого господарського суду України

ПРАВОВА ПРИРОДА ОХОРОННИХ ВІДНОСИН У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

У статті визначено поняття «охоронні відносини в трудовому праві». З'ясовано сутність охоронних відносин у трудовому праві. Виокремлено ознаки охоронних відносин у трудовому праві. Проаналізовано позиції науковців щодо досліджуваного питання.

Ключові слова: трудове право, правовідносини, охоронні відносини, охоронні відносини в трудовому праві, правова природа охоронних відносин.

Постановка проблеми. Останнім часом відбувається стрімкий розвиток охоронних відносин у трудовому праві, їх суттєве реформування. Проте неможливо здійснити перетворення та вдосконалення цих відносин, визначити завдання й функції, які вони покликані виконувати, без розуміння основного, найголовнішого та визначального в їхньому змісті. На теоретичному рівні розробляється значка кількість концепцій щодо розуміння сутності та значення охоронних відносин у трудовому праві. Проте й нині серед учених немає єдиного підходу щодо того, що становить зміст охоронних відносин у трудовому праві, якими особливостями вони характеризуються та яка основна мета їх існування. Актуальність теми обумовлена необхідністю дослідження внутрішнього істотного змісту охоронних правовідносин у трудовому праві, що дасть можливість зрозуміти їхнє значення й необхідність їх існування та вдосконалення.

Стан дослідження. Дослідженню питань сутності та значення охоронних відносин у трудовому праві присвячено праці таких учених, як В.С. Венедіктов, К.М. Гусов, М.І. Іншин, Н.Т. Марченко, Н.А. Плaxотіна, С.М. Прилипка, О.І. Процевський, Д.В. Радько, В.М. Толкунова, Ю.Ю. Томілова, І.І.Шамшина, І.В. Щербина, О.М. Ярошенко, та інших. Проте аналіз праць дозволяє зробити висновок про те, що й нині питання сутності та значення охоронних відносин у трудовому праві залишаються недостатньо висвітленими й малодослідженими, що зумовлює поглиблення теоретичних досліджень у сфері сутності та значення охоронних відносин у трудовому праві.

|| **Метою** статті є визначення правової природи охоронних відносин у трудовому праві.

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо розглянути підходи вчених до розуміння сутності охоронних правовідносин. Так, В.М. Корельській та В.Д. Перевалов під охоронними правовідносинами розуміють правовідносини, що виникають на основі охоронних норм і правопорушень. Вони пов'язані з виникненням і реалізацією юридичної відповідальності, яка передбачена санкцією охоронної норми [1, с. 351].

М.С. Кельман та О.Г. Мурашин визначають охоронні відносини як відносини, що виникають із факту неправомірної поведінки суб'єкта як реакція держави на таку поведінку, тобто відновлення порушеного права [2, с. 32]. С.Л. Лисенков говорить про охоронні правовідносини як про правовідносини, що виникають із факту неправомірної поведінки суб'єктів як негативна реакція держави на таку поведінку [3, с. 217].

О.Ф. Скакун визначає охоронні правовідносини як такі, що виникають із фактів неправомірної поведінки суб'єкта на основі охоронних норм. Вони пов'язані з виникненням і здійсненням юридичної відповідальності, передбаченої в санкціях охоронних норм [4, с. 554]. Учений також зазначає, що охоронними правовідносинами треба вважати правовідносини, які виникають із такої поведінки суб'єктів, яка вимагає певної реакції держави [5, с. 366]. Ми погоджуємося з такою думкою, проте варто додати, що охоронні правовідносини не повинні зводитися лише до відносин матеріальної або дисциплінарної відповідальності працівника за завдану шкоду у зв'язку з виконанням ним своїх трудових обов'язків або до відповідальності роботодавця, зазвичай

матеріального характеру, за порушення вимог відповідних нормативно-правових актів законодавства про працю.

Ю.Ю. Томілова під охоронними відносинами розуміє врегульовані правовими нормами вольові суспільні відносини, що виникають між суб'єктом правової охорони й правопорушником на підставі наділення їх необхідною правомочністю та юридичними обов'язками, у межах яких реалізуються заходи державного примусу [6].

С.С. Алексєєв під охоронними правовідносинами розуміє правовідносини, які виникли в результаті неправомірної поведінки та які покликані вже не тільки врегульовувати певні відносини, а й забезпечувати охорону тих чи інших суспільних відносин, у яких його учасники перебували раніше – до скоєння правопорушення [7].

М.Н. Марченко під охоронними правовідносинами розуміє правовідносини, що виникають у разі порушення суб'єктивних прав та обов'язків сторін і сприяють їх відновленню [8, с. 360].

Д.В. Радько пропонує визначення охоронних правовідносин як відносин, які виникають на підставі неправомірної поведінки суб'єкта й вимагають від держави певних дій, спрямованих на припинення порушення, відновлення порушених прав і свобод та застосування до порушника заходів державного примусу аж до покарання. Саме через такі відносини втілюється в життя охоронна функція права, яка полягає у встановленні заходів юридичного захисту й відповідальності та гарантії їх застосування й виконання [9]. Недоліком вищезазначених дефініцій є звуження ними дійсного змісту охоронних правовідносин. Ми дотримуємося позиції, що підстави виникнення охоронних правовідносин не можна зводити лише до певного виду правопорушення, необхідності відновлення порушених прав, а також застосування до порушників заходів державного примусу. Охороні правовідносини є набагато ширшими за своїм змістом, оскільки значну їх частину складають контрольно-наглядові відносини, які виникають не з моменту вчинення неправомірної дії певним суб'єктом, а з моменту створення середовища, охорону якого необхідно забезпечити.

Аналогічну позицію займають такі вчені, як К.М. Гусов і В.М. Толкунова, які до охоронних відносин у трудовому праві відносять також відносини з нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства та охороною праці, а також відносини з матеріальної відповідальності роботодавців і працівників у сфері праці [10, с. 16–17].

Отже, виходячи з вищезазначеного, пропонуємо власне визначення охоронних відно-

син у трудовому праві. Охоронні відносини у трудовому праві – це врегульований нормами права стійкий структурований суспільний зв'язок, який виникає між відповідними правомочними й зобов'язаними суб'єктами під час реалізації ними своїх суб'єктивних прав, а також виконанні обов'язків, які є кореспондуючими стосовно один одного, спрямований на забезпечення ефективного функціонування регулятивних відносин у трудовому праві та який функціонує завдяки силі правового й державного примусу.

Для того щоб говорити про сутність охоронних правовідносин, необхідно проаналізувати підходи вчених до розуміння поняття «правовідносини» в цілому, а також визначити, який зміст у них вкладається на загально-теоретичному рівні. Це дасть змогу проаналізувати загальні ознаки, притаманні охоронним правовідносинам, а також виокремити спеціальні ознаки останніх.

Так, П.А. Рачков розглядає відносини як об'єктивну та стійку структуру суспільних зв'язків, яка формується (складається й розвивається) залежно від видів і предметів людської діяльності [11, с. 33]. Отже, як бачимо, учений розглядає відносини як об'єктивну категорію. У тлумачному словнику термін «об'єктивний» означає: 1) який існує поза людською свідомістю й незалежно від неї; незалежний від волі, бажань людини; 2) позбавлений упередження й суб'єктивного ставлення, безсторонній, неупереджений [12, с. 496]. Охоронні відносини не є відносинами об'єктивного характеру, оскільки вони формуються суспільством, його усвідомленим прагненням забезпечити виконання приписів закону, а також засновані на владному приписі держави вчиняти певним чином. Однак вважаємо за доцільне розглядати охороні відносини через стійку структуру, елементи якої знаходяться в тісному зв'язку одне з одним.

Н.В. Варламова говорить про правовідносини як юридичну категорію та вважає, що юридична наука визначає правовідносини як складну систему, що складається з окремих елементів: зміст, суб'єкти й об'єкти. При цьому в зміст правовідносин вона вкладає сукупність суб'єктивних прав та обов'язків, які притаманні суб'єктам цих правовідносин [13].

О.Ф. Скакун визначає правовідносини як урегульовані нормами права й забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними та зобов'язаними суб'єктами [4, с. 523]. С.С. Алексєєв визначає правовідносини як виникаючий на основі норм права суспільний зв'язок, у межах якого учасники мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, забезпечені державою [7].

На нашу думку, у цих визначеннях розкрито ознаки, притаманні охоронним відносинам як відносинам особливого характеру. Досить влучним у цьому випадку є висловлювання про те, що це «зв'язок між правомочними та зобов'язаними суб'єктами», оскільки в охоронних відносинах особа, яка наділена правом вимоги діяти певним чином, завжди зумовлює виникнення відповідного обов'язку іншого суб'єкта вчиняти у відповідний спосіб, встановлений законом, тобто права й обов'язки сторін правовідношення є кореспондуючими стосовно один одного.

Окрім того, будь-яке правовідношення забезпечується державним примусом. Проте якщо вести мову про охоронні відносини, то, на думку В.І. Щербини, «коли мова йде про охоронні відносини, серцевиною їх змісту є правовий примус. Саме правовий, а не державний, оскільки акцентується увага на правовій природі взаємостосунків між суб'єктами трудових правовідносин після вчинення одним із них правопорушення» [14, с. 89]. Державний примус також не можна повністю виключати, оскільки будь-яке встановлене державою правило поведінки буде забезпечуватися силою державного впливу. Окрім того, держава в певних випадках із метою забезпечення виконання охоронними нормами своїх функцій використовує засоби державного впливу, а також засоби державного примусу.

Висновки

Отже, як бачимо, підходи до розуміння поняття «правовідношення» в теорії права в цілому не містять суттєвих відмінностей між собою. Саме тому можна виділити загальні ознаки, притаманні будь-якому правовідношенню, зокрема охоронному. До таких ознак належать: 1) наявність певного кола суб'єктів; 2) наявність об'єкта правовідношення (того, на що спрямована діяльність суб'єктів); 3) наявність змісту, який складає сукупність суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів цих правовідносин; 4) наявність стійкого взаємозв'язку та взаємозалежності між вказаними елементами; 5) забезпеченість силою державного примусу. Отже, охоронному правовідношенню також притаманні ці ознаки, проте особливістю буде те, що їх основу складає не державний, а правовий примус.

В статті определено поняття «охранные отношения в трудовом праве». Выяснена сущность охранных отношений в трудовом праве. Выделены признаки охранительных отношений в трудовом праве. Проанализированы позиции ученых по исследуемому вопросу.

Ключевые слова: трудовое право, правоотношения, охранные отношения, охранные отношения в трудовом праве, правовая природа охранных отношений.

The article defines the concept of "protection of relations in the labor law". It is found the essence of security relations in the labor law. Highlighted features of protective relations in labor law. Analyzed the position of scientists on the issue studied.

Key words: labor law, legal, security relations, security relations in the labor law, legal nature of security relations.

Список використаних джерел

1. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и допол. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 616 с.
2. Кельман М.С. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами) : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2002. – 353 с.
3. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права : [навчальний посібник] / С.Л. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 355 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум. – 2001. – 656 с.
6. Томилова Ю.Ю. Охранительные правоотношения в механизме правового регулирования : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Ю.Ю. Томилова ; ФГОУ ВПО «Московский государственный университет». – М., 2004. – 203 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/102233.html>.
7. Алексеев С.С. Общая теория государства и права / С.С. Алексеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://pravoznavec.com.ua/books/7/17/#chlist>.
8. Марченко М.Н. Теория государства и права : [учебник] / М.Н. Марченко. – М. : Юридическая литература, 1996. – 432 с.
9. Радько Д.В. Охоронні адміністративно-правові відносини за участю фінансових компаній / Д.В. Радько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/>.
10. Гусов К.Н. Трудовое право России : [учебник] / К.Н. Гусов, В.Н. Толкунова. – М. : ТК «Велби» ; Проспект, 2004. – 496 с.
11. Общественные отношения. Вопросы общей истории / под ред. П.А. Рачкова. – М. : Из-во МГУ, 1981. – 200 с.
12. Словник української мови : у 11 т. / за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. – К. : Наукова думка, 1974–. – Т. 5. – 1974. – 839 с.
13. Проблемы общей теории государства и права : [учебник для вузов] / [Н.В. Варламова, В.В. Лазарев]; под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2004. – 813 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/jur/jur259.htm>.
14. Щербина В.І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин : [монографія] / В.І. Щербина. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2004. – 211 с.